

УДК:330.564.22(575.2)

DOI: 10.35254/bhu/16948386_2021_56_57_43

Укуева А. А.,
БГУ им. К. Карасаева
Укуева Н. Б.,
АУЦА
Шаимбетова Ж. К.,
БГУ им. К. Карасаева

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ АЯЛДАРДЫН ИШКЕРДИГИ: ЭКОНОМИКАЛЫК МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРДҮ ӨНҮРТҮҮ

Кыскача мазмуну

Бул макалада гендердик тендик маселелери, Кыргыз Республикасындагы аялдар ишкердигинин онугуусу жана аялдардын экономикалык укуктарынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн кенейуусу каралган. Макалада өлкөнүн коомдук-экономикалык көрсөткүчтөрдүн аналитикалык баяндамасы гендердик көз карашта берилген. Ошондой эле, автор аялдардын ишкердигин жана кредиттөө тармагындагы гендердик оңутторго байланыштуу тоскоолдуктарды, кыйынчылыктарды караган жана келечектеги изилдөө үчүн суроолорду сунуштаган.

Гендердик теңчиликти жана аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоо - жакырчылыкты кыскартуунун, өлкөнүн экономикалык өсүшүнүн жана туруктуу өнүгүүсүнүн факторлорунун бири.

Экономикалык өсүш үчүн, туруктуу жумуш жана калктын реалдуу кирешелеринин олуттуу өсүшүнүн негизги катализатору жеке ишкердик болуп саналат.

Өткөн жылы пандемия ишкер аялдарга олуттуу таасирин тийгизди. Пандемия менен байланышкан кыйынчылыктарга карабастан, ишкер аялдардын көпчүлүгү өз бизнесин андан ары өнүктүрүүнү пландап жатышат.

Түйүндүү сөздөр: гендердик, аялдар ишкердиги, аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн кенейтуу, жакырчылык, жакырчылыкты кыскартуу, аялдардын экономикалык укуктары, теңчилик, социалдык адилеттүүлүк, экономикалык өнүгүү, жумушсуздук, жумуш менен камсыз кылуу.

ЖЕНСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: РАСШИРЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Аннотация

В этой статье рассматриваются вопросы гендерного равенства, расширения экономических прав и возможностей женщин и развития женского предпринимательства в Кыргызской Республике. В статье приводится аналитический обзор социально-экономических показателей страны в гендерном разрезе. Также авторами рассматриваются

барьеры и трудности, связанные с гендерными аспектами, в области женского предпринимательства и кредитования и предлагаются вопросы для будущих исследований.

Обеспечение гендерного равенства и расширение экономических прав и возможностей женщин является одним из факторов снижения бедности, экономического роста и достижения устойчивого развития страны.

Главным катализатором экономического роста, увеличения занятости и существенного и устойчивого повышения реального дохода населения является частное предпринимательство.

Пандемия в прошлом году оказала серьезное влияние на женщин-предпринимателей. Несмотря на сложности, связанные с пандемией, большинство женщин-предпринимателей планируют и дальше развивать свое дело.

Ключевые слова: гендер, женское предпринимательство, расширение экономических возможностей женщин, бедность, снижение бедности, экономические права женщин, равенство, социальная справедливость, экономическое развитие, безработица, занятость.

WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT AND FEMALE ENTREPRENEURSHIP IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

This paper studies the issues of gender equality, women's economic empowerment and development of female entrepreneurship in the Kyrgyz Republic. The paper gives an analytical overview socio-economic indicators of the country disaggregated by gender. It also looks at barriers and challenges – especially those that are gender based – to female entrepreneurship and credit-taking and proposes questions for future research.

Ensuring gender equality and economic empowerment of women is one of the factors in poverty reduction, economic growth and sustainable development of the country.

The main catalyst for economic growth, increased employment and a significant and sustainable increase in the real income of the population is private entrepreneurship.

The pandemic last year has had a serious impact on women entrepreneurs. Despite the difficulties associated with the pandemic, most women entrepreneurs plan to further develop their businesses.

Key words: gender, female entrepreneurship, women's economic empowerment, poverty, poverty reduction, women's economic rights, equality, social justice, economic development, unemployment, employment.

Гендердик теңчиликти жана аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоо — жакырчылыкты кыскартуунун, өлкөнүн экономикалык өсүшүнүн жана туруктуу өнүгүүсүнүн факторлорунун бири. Мисалы, аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрү үй-бүлөлөргө жана балдарга, атап айтканда, жакшы тамактанууга, саламаттыкты сактоого жана билим берүүгө инвестициялардын жогорку деңгээлине алып келет, бул адамдык капиталды өнүктүрүүгө жана экономикалык өсүшкө өбөлгө түзөт. Аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрү экономикалык өнүгүүгө гана салым кошпостон, тең салмактуулукка, социалдык адилеттүүлүккө жана адам укуктарын урматтоого чакырык болуп саналат.

Кыргызстан өлкөдөгү гендердик теңчиликти камсыз кылуу үчүн активдүү саясат жүргүзгөн жана жүргүзүп жатат. Советтер Союзу кулагандан бери Кыргызстан гендердик теңчилик принциптерин камтыган адам укуктары боюнча ар кандай эл аралык келишимдерди жана протоколдорду ратификациялады.

Гендердик теңчилик маселелерин жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзамдары абдан жакшы иштелип чыккан жана негизги эл аралык келишимдер менен жоболорго ылайык түзүлгөн [5]

Гендердик жана экономикага байланышкан мыйзамдарга Конституция, Эмгек кодекси, “Эркектер менен аялдардын бирдей укуктарынын жана бирдей мүмкүнчүлүктөрүнүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, Шайлоо кодекси жана Үй-бүлө кодекси кирет. 1995 — жылы Пекинде өткөн Аялдар боюнча төртүнчү дүйнөлүк конференциядан кийин, кыргыз өкмөтү да гендердик теңчиликке жетишүүгө багытталган бир катар программаларды жана аракеттер планын кабыл алган. Анын ичинде биринчи жолу «Аялзат» улуттук программасын

Кыргыз Республикасында аялдардын абалын жакшыртуу боюнча 1996–2000 — ж., гендердик теңчилик үчүн Улуттук иш-аракеттер пландары (УИП) 2002–2006, 2007–2010 ж., эң акыркы «2020 — жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиясы» жана Улуттук иш-аракеттер планы 2012–2014-жж. [4] Бирок, ар кандай изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча, Кыргыз Республикасынын расмий мыйзамдары жана саясаты адат мыйзамдарынын жана каада — салттардын жоболоруна туура келбейт, жана кагаздагы гендердик теңчилик чыныгы жашоодо аялдар эркектер менен бирдей укуктарга жана мүмкүнчүлүктөргө ээ дегенди билдирбейт.

Өлкөнүн социалдык-экономикалык маалыматтарын гендердик жактан карап чыгуу көрсөткөндөй, кээ бир көрсөткүчтөр боюнча Кыргызстанда аялдар эркектер менен бирдей позицияны ээлешет, ал тургай кээ бир учурларда алардан ашып кетет.

Мисалы, билим берүү тармагында, гендердик дисбаланс, тогузунчу класска чейин дээрлик толугу менен жок болуп саналат, анын үстүнө, бир топ орто билим алган кыздардын саны балдардын санынан ашып кеткен, ал эми Кыргызстанда эркектерге караганда аялдар жогорку билим алган [4] Ошондой эле, Кыргызстанда, орточо алганда, аялдардын жашоо узактыгы эркектерден сегиз жылга ашат. 2014 -жылы аялдардын болжолдуу жашоо узактыгы 74,5 жашты түзсө, эркектердин өмүрүнүн узактыгы 66,5 жашты түзгөн. (World өнүгүү көрсөткүчтөрү (WDI) 2014). Жагымсыз экономикалык шарттарына байланышкан стресстин жогорулашы, начар тамактануу, алкогольдук ичимдиктерди ичүү жана тамеки чегүү жогорку өлүмгө алып келген, айрыкча, эркектер арасында. Ошондой эле, өндүрүш, курулуш жана транспорт секторлорунда эркектердин жумуш менен кам-

сыз болуу деңгээли жогору болгондуктан, жумуш ордунда жаракат алуу ыктымалдыгы үч эсе, өлүм беш эсе көбөйөт.

Бирок, аялдардын билим деңгээли жана адамдык потенциалдын топтолушу алардын жумушка орношууда жана эмгек акынын жогорулашында салыштырмалуу артыкчылыкка ээ экенин билдирбейт. Кыргызстандын аялдары экономикалык мүмкүнчүлүктөргө жетүүдө кыйынчылыктарга туш болушат, бул экономикалык активдүүлүктүн жана эмгек акынын олуттуу гендердик ажырымынан көрүнүп турат. Аялдардын Кыргызстандын эмгек рыногуна катышуу мүмкүнчүлүгү эркектердикине караганда 20 пайыздан ашык төмөн. Аялдардын эмгекке катышуу деңгээли 2014 — жылы 56,3 пайызды, эркектердики 80 пайызды түзгөн. [5] Аялдардын арасындагы жумушсуздук дагы көп кездешет, аялдар арасындагы жумушсуздуктун узактыгы дагы узагыраак [2]

Өзгөчө тынчсызданууну жараткан нерсе — бала багуу жана үй жумуштары сыяктуу акы төлөнбөгөн жумуштардын тең эмес бөлүштүрүлүшү, алардын көбү аялдарга туура келет. Мисалы, 2015 -жылы Кыргызстанда аялдар балдарды кароого эки эсе, үй жумуштарына эркектерге караганда 2,9 эсе көп убакыт коротушкан (Улуттук статистика комитетинин 2015 -жылдагы маалыматы). Үй тиричилигинин мындай оор түйшүгү, ошондой эле аялдарга балдарды кароодо жана үй жумуштарын жасоодо коюлган жогорку талаптар жана күтүүлөр аялдардын расмий акы төлөнүүчү жумуштарга көбүрөөк убакыт бөлүү мүмкүнчүлүгүн чектейт, бул эс алууга убакыт таба албай калууга алып келет, стресс жана чарчоо жумуш ордунда өндүрүмдүүлүктүн төмөндүгүнө жана эмгек акынын төмөндүгүнө алып келет. Мындан тышкары, иштеп жаткан энелер үчүн бул абал өздөрү менен күрөшүүнүн бир түрүнө айланат жана балдардын алдында аларга бөлүнгөн убакыттын аздыгы үчүн психологиялык күнөө сезимин пайда кылат, ошондой эле иштөөдө, кесиптик өсүш жана квалификациясын жогорулатуу мүмкүнчүлүгү чектелет.

Бирдей эмгек үчүн бирдей эмгек акы мыйзам тарабынан кепилденгени менен, Кыргызстанда гендердик эмгек акы боюнча олуттуу жана туруктуу ажырым бар. Орточо алганда Кыргызстанда аялдар эркектерге караганда 30 пайызга аз айлык алышат [3] Бул гендердик эмгек акы ажырымы 1996 -жылдан бери туруктуу бойдон калды, 27 пайыздан 36 пайызга чейин. [2] Мындай абал өлкөнүн бардык региондорунда, билим деңгээли ар кандай болгон өкүлдөр арасында жана дээрлик бардык өндүрүштөрдө жана иш — чараларда байкалат. ДБнын 2012 -жылдагы маалыматы боюнча, гендердик эмгек акынын ажырымынын жарымынан азын гана эмгек мүнөздөмөсүндөгү (жашы, стажысы, билими, кесиби / кызматы ж. б. у.с.) болгон так айырмачылыктар менен түшүндүрүүгө болот, бул анын Гендердик эмгек акынын ажырымынын 50 пайызынан ашыгыраак түшүндүрмөсүн табуу мүмкүн эмес, бул, балким, гендердик басмырлоого байланыштуу. Гендердик төлөмдөрдүн айырмачылыгына таасир эткен жана аялдарды көз карандысыздыктан ажыраткан маанилүү фактор — бул Кыргызстандын эмгек рыногунда вертикалдуу сегрегациянын деңгээли. Албетте, аялдар карьералык өсүштө чоң тоскоолдуктарга дуушар болушат, ал эми саналуу гана аялдар жогорулоо жана жооптуу кызматтарды аркалашат. Кыргызстандагы мамлекеттик жана жеке секторлордун жетекчилеринин жана жогорку мамлекеттик кызматчыларынын 70 пайызы эркектер. Вертикалдык сегрегациянын болушу менен бирге, аялдардын билим алуу жана саламаттыкты сактоо сыяктуу салыштырмалуу аз эмгек акы менен адистешүү жана жумуш менен камсыз кылуу багыттарын

тандоо тенденциясы байкалууда. Саламаттыкты сактоо жана социалдык кызмат көрсөтүү тармагындагы аялдардын үлүшү 79%, билим берүү тармагында 76%. [2, 4-б.]

Экономикалык өсүш үчүн, туруктуу жумуш жана калктын реалдуу кирешелеринин олуттуу өсүшүнүн негизги катализатору жеке ишкердик болуп саналат. Улуттук деңгээлде аялдардын ишкердигин өнүктүрүү — бул экономиканын талантты, энергияны жана идеяларды — аялдардын эмгек рыногуна алып келе турган эффективдүү потенциалын колдонууга мүмкүндүк берген стратегиялардын негизги элементи. Жеке деңгээлде ишкердик аялдардын жеке өсүшүнө алып келет, каржылык туруктуулукту, материалдык жыргалчылыкты, үй-бүлөсүнүн кыялдарын ишке ашыруу жана башкаларга жардам берүү жөндөмдүүлүгүн камсыз кылат. Коомдук пикирди сурамжылоолорго караганда, ишкер аялдар коом тарабынан жакшы кабыл алынат. Бирок, ошого карабастан, Кыргызстанда аялдардын жеке ишкерлиги жана ишкердик секторунда ишке орношуу ыктымалдуулугу эркектердикинен үч эсе аз. Ишкердик үчүн атайын «аялдар» секторлору бар. Аялдар тигүү жана текстиль өндүрүшүндө, туризмде жана мейманкана жана ресторан бизнесинде үстөмдүк кылышат, алардын көбү формалдуу эмес экономикада иштешет [2] Ишкер аялдар көбүнчө формалдуу эмес экономиканын чакан ишканаларынын лидерлеринин арасында кездешет. Ошондой эле, аялдар чакан бизнесин өнүктүрүү үчүн насыя алаары, көбүнчө микрокредиттик уюмдардан алынгандыгы белгиленет. Коммерциялык банктардан алынган бизнести өнүктүрүү кредиттеринин болжол менен 30–40 пайызын аялдар түзөт, ал эми микрофинансылык уюмдарга жалпы кредиттөөнүн 50–80 пайызын түзөт. Аялдар дагы 70 пайыздын тегерегинде топтук насыяларга катышат. АӨБдүн божомолунда, 3800 евродон ашкан насыялардын 1–2% ын аялдар алган [1]

Издилөөлөр көрсөткөндөй, коомдо өкүм сүргөн «аялдар коомдо экинчи ролду ойношу керек, күйөөсүнө караганда азыраак акча табышы керек», «аялдардын негизги ролу үй жумуштарында жана балдарды кароодо» деген патриархалдык нормалар жана стереотиптер, үй жумуштарынын оор, бирдей эмес түйшүгү аялдардын ишкердүүлүгүнүн өнүгүшүнө болгон негизги тоскоолдуктардын бири болуп саналат, айрыкча жаш аялдардын ишкердүүлүгүн арасында [6] Коомдо мындай үстөмдүк кылган пикир бизнести түзүүгө гана кийлигишпестен, үй -бүлөдөгү чыр -чатактарга, ишкер аял үчүн да, анын жубайы үчүн да азапка жана тынчсызданууга алып келиши мүмкүн.

Нактайла акчага жана кредитке жеткиликтүүлүк, ошондой эле кредит алуу мүмкүнчүлүгү аялдардын ишкердүүлүгүнүн маанилүү стимулу болуп саналат. Мыйзам чыгаруу деңгээлинде жана иш жүзүндө Кыргызстанда кредит алууда гендердик басмырлоо жок. Ошого карабастан, объективдүү жана субъективдүү себептерден улам, жогоруда айтылгандай, аялдар азыраак өлчөмдө алышат жана аялдар тобу, эреже катары, биргелешкен жоопкерчилик менен микрокредиттерди алышат. Белгилей кетүүчү нерсе, учурдагы жогорку пайыздык ченде кредит алуу аялдар жана алардын үй -бүлөлөрү үчүн каргашалуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн болгон өтө кооптуу иш болуп көрүнөт. Ошондуктан, ишкер аялдар, атүгүл алардын эң ийгиликтүүлөрүнө да, насыя алууда оор стрессти алып келет жана ден соолукка терс таасирин тийгизет [6]

Пандемия жана аны менен байланышкан экономикалык төмөндөө ишкердиктин тобокелчиликтерин кескин көбөйттү. Ишкер аялдардын 41% пандемиянын бизнесине терс таасирин бергендигин белгилешкен.

Экономикалык оор мезгил алардын айрымдарына өнүгүү үчүн керектүү түрткү берди: 10% ишканаларынын өсүшүн белгилешти, ал эми 16% жаңы багыттар боюнча өз бизнесин диверсификациялоону башташты.

Пандемия менен байланышкан кыйынчылыктарга карабай, ишкер аялдардын көпчүлүгү (93%) өз бизнесин андан ары өнүктүрүүнү пландап жатышат жана 39% кыска убакыттын ичинде (3 айдан 1ге чейин) жоголгон позицияларын толук калыбына келтире алабыз деп ишенишет). Жакынкы келечекке баа берип, ишкер аялдардын 59% учурдагы бизнестин көлөмүн сактоого үмүттөнүшөт, ал эми 29% — көбөйтүүгө аракет кылышат [7]

Жогоруда айтылгандардын баары бул багытта саясаты андан ары өнүктүрүү үчүн сунуштарды иштеп чыгуу үчүн Кыргызстанда аялдардын ишкердигин өнүктүрүүнүн негизги тенденцияларына тиешелүү маселелердин кеңири спектрин изилдөөнү талап кылат. Республикада аялдардын ишкердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу жана аны өнүктүрүүнүн приоритеттүү багыттарын аныктоо үчүн анын бардык аспектилери кылдат изилдөө зарыл. Аялдар жетектеген ишканалардын калыптануу жана иштөө процесстерин объективдүү изилдөө өлкөдөгү ишкердиктин эффективдүүлүгүн жогорулатуунун негизги багыттарын туура негиздөөгө мүмкүндүк берет.

Адабияттар

1. *Азия өнүктүрүү банкы. (2007). Өткөөл өлкөлөрдөгү айылдык аялдардын ишкердүүлүгүн өнүктүрүү.* URL: <http://www.adb.org/sites/default/files/project-document/65445/40308-reg-tar.pdf> (дата обращения: 18.10.2021)

2. *Азия Өнүктүрүү Бангы жана Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү Программасы (2010) Ситуациялык анализ: Кыргыз Республикасында аялдардын айылдык ишкердүүлүгүн өнүктүрүүдөгү мүмкүнчүлүктөр жана тоскоолдуктар.* — Бишкек, 2011. — 11-б.

3. *Андерсон К.Х., Лоулер Э., Эсеналиев Д. 2015-жылдагы революциядан кийинки гендердик кирешелердин теңсиздиги: Кыргызстандагы жашоодон далилдер изилдөө, 2010–2013.* / К.Х.Андерсон, Э.Лоулер, Д.Эсеналиев. — Бишкек, 2015. — 16-б.

4. *Ибраева Г., Молдошева А., Ниязова А. Дүйнөлүк өнүгүү отчету. Гендердик теңчилик жана өнүгүү: Кыргыз Республикасынын кырдаалдык анализи.* / Г.Ибраева, А.Молдошева, А.Ниязова. — Бишкек, 2013. — 35-б.

5. *Undeland A. Чоң-Алай өрөөнүнүн иши боюнча Кыргыз Республикасындагы аялдар жана жайыттар. IUCN-WISP, Найробидеги мисалдарды изилдөө. Коммуналдык жерлерди изилдөө боюнча эл аралык ассоциациянын эки жылдык конференциясы.* / A. Undeland. — Челтенхэм, Улуу Британия. — 2008. — 17-б.

6. *Укуева Н. «Гендер коом тарабынан кабыл алынган: аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн компоненти», изилдөө отчету, Бириккен Улуттар Уюмунун Тынчтыкты Колдоо Бюросу. БУУнун Гендердик Теңдик жана Аялдардын Мүмкүнчүлүктөрү Уюму (БУУ: Аялдар) / Н. Укуева.* — Бишкек, 2018. — 20-б.

7. *Укуева А.А., Садыгалиев У.К. Влияние наследия кочевого образа жизни на решение проблем бедности в Кыргызстане / А. А. Укуева, У. К. Садыгалиев // Бишкекского гуманитарного университета им. К. Карасаева.* — 2018. — № 2(45). — С. 89–90